

A FETIALES FELADATAI HÁBORÚ IDEJÉN

DUTIES OF THE FETIALES DURING WAR

Rási Viktória Eszter*

Abstract:

The following article will present the various duties and rituals of the fetials in ancient Rome. Rules and guarantees were needed to provide the reasonable boundaries of wars in ancient times, just like today. In Rome it was the fetials' duty to ensure that the war was fair and pleasing for the gods, and therefore acceptable for the common Roman people. For this purpose they have several rituals for different cases, whose many descriptions have fortunately survived for posterity.

Keywords: Fetial, war, ancient Rome, rerum repetitio, ritual

Kulcsszavak: Fetiales, háború, ókori Róma, rerum repetitio, szertartás

Bevezetés

Háború és vallás. Ha ezt a két fogalmat összevetjük, első ránézésre aligha találunk bármilyen kapcsolatot a kettő között. Azonban, ha alaposabban megvizsgáljuk, rájövünk, hogy nem csak megzabolázhatatlan erőről van szó. Számos olyan - magához a konfliktus okához közvetlenül nem kapcsolódó - eljárás is részét képezi, ami egy átlagember számára aligha lehet magától értetődő. Legyen szó a hadüzenetről, a háttérben folyó tárgyalásokról, vagy a háborús bűnösök felelősségre vonásáról, a hadviselés sokkal összetettebb folyamat, mint az első ránézésre tűnik. Kezdetektől fogva fontos szerepet tölt be az igazság a háborún belül. Ehhez tartozik a nép és a közösség elfogadásának biztosítása. Az ókori Róma bonyolult eljárásokkal és vékony diplomáciai szálakkal átszótt komplex gépezetében sem hiányozhattak a köznép helyeslését kivívó procedúrák. A háborúk indításakor ezért fontos, szimbolikus feladat hárult a *fetiales*ra, egy húsztágú papi testületre, amely bár nem rendelkezett a szó szoros értelmében vett politikai hatalommal, szakrális feladataik által tényleges befolyást gyakorolhattak Róma sorsára. Az alábbi cikkben a *fetiales* testület feladatait szeretném bemutatni.

1. A fetiales

A *fetiales*t mint testületet 20 pap – *fetialis* – alkotta, akik kezdetben a nevesebb római patriciuscsaládokból kerültek ki, választás útján. Ezen a gyakorlaton változtatott a Kr. e. 300-ban megalkotott lex Ogulnia, ami lehetővé tette a plebejusok számára, hogy bizonyos papi

* Rási Viktória Eszter, V. éves nappali tagozatos joghallgató, ME Állam- és Jogtudományi Kar, rasi.viktoria@gmail.com. Konzulens: Prof. Dr. Sály Pál, ME ÁJK, Jegtörténeti és Jogelméleti Intézet, Római Jogi Tanszék.

tisztségeket vállaljanak. Ez kezdetben a *pontifex* és az *augur* tisztségre vonatkozott, később a joggyakorlat a *fetialis* szerepet is megnyitotta a plebejusok előtt.¹

Cicero írásaiból kiindulva a *fetialisok* megválasztása három lépésből állt. Elsőként a jelölésre (*nominatio*) került sor. Ennek során bemutatták a jelölteket, és ekkor történt meg annak a bizonyítása is, hogy méltóak és érdemesek ennek a tisztségnek a viselésére, vagyis *iudicium dignitatis facere*. Ezután a *fetialisok* döntöttek, hogy a jelöltek közül melyiket fogadják körükbe (*cooptatio*). A megválasztás harmadik lépése során hivatalba léptek a papi testület legújabb tagjai (*inauguratio*).² A császárság korában a *fetialisok* megválasztásának feladata is a császár kezébe került.³

Főszabály szerint a *fetialisok* életük végéig töltötték be ezt a tisztséget, azonban voltak bizonyos esetek, amikor még haláluk előtt megfosztották őket tőle. Ilyen esetnek számított az is, amikor a szenátus, vagy a nép sérelmét eredményező súlyos törvényszegést követtek el. Ezen esetek kivételével sérthetlenséget élveztek. Hivatalba lépésükkor további kedvezményeket is kaptak: mentesültek az adófizetés és a kötelező katonai szolgálat alól is, helyük volt a különböző játékokon és felvonulásokon.⁴

A testületen belül két vezetői tisztséget kell kiemelnünk, illetve megkülönböztetnünk egymástól. Az első a *magister fetialium*, ami egy általános és állandó tisztség volt. A *fetialisok* maguk közül választották ki, és a testület élén főként vezetői és képviselői szerepet látott el. A másik fontos tisztség a *pater patratus* volt, ami ideiglenes tisztségnek minősült. A *fetialisok* maguk közül akkor választottak, amikor hadüzenetet kellett kézbesíteni, vagy szerződést kötni, ennek szertartásait ugyanis ő végezte el. Útja során a *pater patratus* elkísérte 2-4 *fetialis*, akik felett erre az időre utasítási joga volt.⁵

Küldetések során a *fetialisok* öltözéke rendkívül egyszerű volt. Ruhájuk fehér lepelből készült, kezüket is fehér kendővel fedték, ami szimbolikusan az erkölcsösséget, a külvilág csábításaitól való mentességet mutatta. Fejükön koszorút viseltek, mely tartalmazott vasfüvet is, ami Rómán belül, meghatározott helyen nőtt. Ezt a növényt sokszor használták szertartásaik során is, így szent növénynek számított. Megjelenésükkel is tisztességet, magasztosságot sugalltak.⁶

A *fetiales* összes feladata egyetlen közös cél felé irányult, ez pedig a *bellum iustum*, vagyis az igazságos háború megvalósulása volt.

Cicero a háborút erőszakosnak, állatiasnak tartotta. Véleménye szerint a nemzetközi kapcsolatok alapvető állapota a béke. Ezért kell mindig a békére törekedni. Ez koránt sem jelenti azt, hogy Cicero pacifista lett volna, ugyanakkor hitte azt, hogy háborút kizárólag erkölcsileg elfogadható okból lehetett indítani. Véleménye szerint az államok közti konfliktusban az erőszak csupán végső megoldásként jöhet szóba, abban az esetben, ha más megoldás nem lehetséges. A háború végső soron a béke megteremtését szolgálja.⁷

Először is meg kell jegyeznünk, hogy *bellumra* csak népek között kerülhetett sor. Ez nem azt jelenti, hogy az ókori Rómában nem ismerték a magánbosszú intézményét, de háborút csak

¹ PHILLIPSON, Coleman: The international law and custom of ancient Greece and Rome, Macmillan and Co. London 1911, II. 321.

² BAJÁNHÁZY István: A fetialisok szerepe a római állam külkapcsolataiban, *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica* 30, 2012, 11.

³ PHILLIPSON: i. m. II. 322.

⁴ PHILLIPSON: i. m. II. 321-325.

⁵ PHILLIPSON: i. m. II. 321-325.

⁶ PHILLIPSON: i. m. II. 323-324.

⁷ SZEKERES Csilla: "Igazságos háború". Cicero *bellum iustum*-koncepciójától az ENSZ Alapokmányáig, *Klió* 2007/13.

az egész nép által egy másik néppel szemben lehetett indítani.⁸ Cicero az igazságos háborúról alkotott képe alapján megkülönbözteti annak tartalmi és formai lényegét, melyeket nem lehet elválasztani egymástól. Elsőként a formai lényegről: A rómaiak minden esetben diplomáciai eszközökkel és úton indították háborúikat. Ennek során igazolták Róma jogszerű és igazságos okait és követeléseit a háború megkezdésére. A *bellum iustum*ban az ellenség jogos ellenség, az általa elkövetett háborús bűn szolgáltatott indokot az ellene történő támadásra. Tehát azokban az esetekben lehet csak szó jogos háborúról, mikor a másik fél által elkövetett jogtalanságra válaszként küldik a hadüzenetet. Ez a tartalmi lényege. A hatalomért és dicsőségért vívott küzdelem is csak abban az esetben minősül *bellum iustum*nak, amennyiben a másik fél már a hadüzenet előtt elkövette a jogtalanságot. A háború mindig valamilyen sérelem helyrehozására irányult. Azt, hogy mely sérelmek teszik jogossá a hadüzenetet, a *ius fetiale* alapján dönt el.⁹

A korábban leírtakból nyilvánvalóan következik az, hogy a *bellum iustum*ot csak és kizárólag az önvédelem támasztja alá. A jó és a rossz csupán morális és nem jogi kifejezések, így ezekre nem érdemes építkezni, ha a *bellum iustum*ról beszélünk, hiszen az áldozat is lehet morálisan nem teljesen elítélendő, "megérdemelt" támadás áldozata.¹⁰

Mindezek ellenére a *bellum iustum* nem volt szűkebb értelemben a nemzetközi jog része. Az általa megfogalmazottak sokkal inkább nevezhetőek morális, etikai előírásoknak, mint tényleges szabályozásnak.

A *fetialisok* jelentősége abban is megtestesül, hogy saját joguk volt, melyet *ius fetiale* néven ismertek. A *fetialis* által gyakorolt szertartásokon alapuló joggyakorlat szoros kapcsolatban állt a *bellum iustum*, vagyis az igazságos háború elvével. Arra azonban nem utal semmilyen bizonyíték, hogy a *bellum iustum* komplex, teljes filozófiává nőtte volna ki magát. Magát az elvet Cicero a sztoicizmus következményének tekinti. Kérdéses azonban, hogy Cicero, Gratianus vagy az igazságos háborúval foglalkozó többi jogtudós úgy értelmezték-e a *bellum iustum* elvét, hogy még a háború megindításához is igazságos és jogos indok szükséges, vagy úgy, hogy az igazságos háborúhoz elegendőek a formálisan végrehajtott procedurák megtétele, úgy, mint a hadüzenet, vagy a követelések közzlése. A *bellum iustum*hoz tartozott a *iusta causa*, vagyis a jogos ok, jogos indok feltétele, ami a háborút kiváltó okot jelentette, ám ezt igen távan értelmezték az ókori Rómában. Többnyire elegendő volt egyetlen ok a konfliktus kiváltásához.¹¹

A *ius fetiale* alkalmazása nem hasonlított az általános nemzetközi jog, a *ius gentium* alkalmazásához. Inkább fogható fel szakrális kötelező erővel bíró szabálycsoportnak, mint tényleges jogszabályrendszernek. Ezek az előírások a *fetiales* szertartásaira vonatkoztak, így nem álltak közvetlen kapcsolatban az átlagos római polgárokkal. Ez is hozzájárult a *fetiales* körül keringő misztikumhoz.

A *ius fetiale* alapját a korai időkben a *ius sacrum* alkotta.¹² Ezt a rendszert – sok más vallási elemhez hasonlóan – a rómaiak más itáliai népektől vették át, majd továbbfejlesztették, átalakították, mondhatni saját körülményeikre szabták. Magát a *ius sacrum*ot egyaránt alkalmazták a személyek és az országok közötti konfliktusok kezelésére. Ennek oka az alapjaiban egységes vallás elfogadottsága, és az annak tulajdonított hatalom volt.

⁸ NÓTÁRI Tamás: Adalékok a *bellum iustum* ideológiájához és a hadüzenet szimbolikájához az ókori Rómában, *Bíró Gáspár Emlékkönyv. Kisebbségi identitás és önrendelkezés a globalizmusban* (szerk.: Fábíán Gyula, Jakab Albert Zsolt), Kolozsvar, 2015, 158.

⁹ SZEKERES: i. m.

¹⁰ SÜLYOK Gábor: The Doctrine of Just War and its Applicability in Contemporary International Law, *Miskolc Journal of International Law* Vol. 1. 2004/2. szám 88-103.

¹¹ Claude EILERS: *Diplomats and Diplomacy in the Roman World*, Brill, Boston 2009, 17-24.

¹² PHILLIPSON: i. m. II. 319-320.

2. A fetiales feladatai, szertartásai

A *fetiales* több feladatot is elláttak Róma történelme során. Erre utal Cicero is A törvények című művében:

*"A szerződések és fegyverszünetek hivatalos megkötésének ügyében a fetialisok legyenek a bírák és a követek és ők döntsenek háború kérdéséről."*¹³

A következőkben a *fetiales* ezen feladatai kerülnek bemutatásra, néhány példa kíséretében.

A *fetialisok* feladatait három csoportba oszthatjuk: vallási, diplomáciai és igazságszolgáltatási vagy bírói feladatok. Mielőtt azonban kitérnénk a feladatokra, le kell szögeznünk, hogy a *fetialisok* első sorban papok voltak. Ennek megfelelően a diplomácia és az igazságszolgáltatás terén is főként a szertartások elvégzése hárult rájuk. A *fetialisok* egyaránt kötődtek a *fas*, *ius* és *lex* hármásának minden tagjához, ezzel szemben igazi szerepük a *ius* és *fas* területén volt. A *fetialisok* által alkalmazott jog a *ius fetiale* volt. A *ius fetiale* specialitása, ami megkülönböztette a többi papi testület – így a *pontifexek* és *augurok* – által használt jogtól, az a nemzetközi jelleg volt. Ebből következett, hogy nem csupán a rómaiakra vonatkozott, de érintette a Rómával kapcsolatban álló más népeket is. A *fetiales* tevékenységéről is maradtak ránk feljegyzések, ezekből tájékozódhatunk az általuk végzett szertartásokról. Ezek létezéséről Festustól¹⁴ tudunk, azonban ez nem jelenti azt, hogy a feljegyzések minden kétséget kizáróan hitelesek. A késő köztársaság koráról alig maradt feljegyzés.¹⁵

Diplomáciai feladatuk közé tartozott, hogy a jóvátétellel, tárgyalásokkal és nemzetközi konfliktusokkal kapcsolatos szertartásokat elvégezzék a római nép nevében. A ceremóniák mellett egy másik, kevésbé formális eszköz is a *fetialisok* birtokában volt. Ez nem más, mint a vallás által biztosított tekintély, és ebből következően a szavuk ereje. Fontosak voltak az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó feladataik is. Azért feleltek, hogy az általuk megkötött szerződéseket betartsák. A bírói feladatokra vonatkozóan később hozok példákat.¹⁶

2.1. A rerum repetitio

A *fetialisoknak* fontos feladataik volta a háború megindításával kapcsolatban. Fontos leszögeznünk a tényt, hogy a *fetialisok* nem rendelkeztek tényleges politikai hatalommal. Nem indíthattak háborút, és hivatalosan nem is akadályozhatták meg tetszésük szerint. Ennek ellenére a háború kezdete bizonyos mértékben mégis tőlük függött. A rómaiak számára az egyik legfontosabb feladata a *bellum iustum et pium*, avagy az igazságos és isteneknek tetsző háború biztosítása volt. Az igazságos és igazságtalan háború a legkönnyebben az *ius fetiale* alapján határozhatjuk el. A *bellum iustum* feltételei közé tartozott például a kiváltó ok helyes meghatározása, vagy a hadüzenet megfelelő közlése.¹⁷

A *casus belli* nem megfelelő meghatározása az önkény látszatát kelthette, így a legtöbb tisztségviselő igyekezett ezt elkerülni. A *fetiales* szertartásai biztosították a népet arról, hogy a

¹³CICERO: A törvények, 2.21. (Simon Attila ford.)

¹⁴Federico SANTANGELO: The fetials and ther "ius", *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 51, 2008, 77.

¹⁵PHILLIPSON: i. m. II. 325-329.

¹⁶PHILLIPSON: i. m. II. 325-329.

¹⁷Yoram DINSTEIN: War, Aggression and Self-Defence. Cambridge University Press Cambridge 2011, 65-66.

háború, amit indítani kívánnak az isteneknek tetsző, és igaz indokból történik. A szertartás, amelyet ilyenkor elvégeztek a *rerum repetitio* volt. A testület szertartásai közül erről maradt ránk a legtöbb írásos emlék is. A leírások néhány részletben ugyan eltérnek, de a szertartás gerincéül szolgáló cselekménysorozat minden visszatekintésben megegyezik. Amikor Róma háborút tervezett egy idegen hatalom ellen, az első feladat a *fetialisok*ra hárult, akik összeírták Róma követeléseit, és közölték az ellenféllel. Ezt a szertartást a korábban említett *pater patratus* vezette, akit egy változó számú, *fetialisok*ból álló testület kísért. Maga a folyamat a következőképpen foglalható össze: Elsőként *fetialisok* ellátogatnak az ellenfél határához. Itt a választott vezető Jupiterhez imádkozik, hogy legyen tanúja tetteinek. Ezután egy négy elemből álló rituálé következik: átlépi a határt, találkozik az első személlyel az ellenséges területen, akit szintén tanúnak szólít, belép a városba és a fórumhoz érkezik. Mindegyik esetben megismétli a következő folyamatot. Elsőként bejelenti érkezésének okát, ennek neve *res repetuntur*¹⁸:

*"Halljad, Juppiter, halljátok ti, ilyen és ilyen népnek - s itt megnevezi, hogy melyiknek - határai, és te is halld meg jog. Én a római nép hivatalos követe vagyok; igazságos és szent megbízatással érkeztem, adjatok hitelt szavaimnak."*¹⁹

Ugyanitt adja elő követeléseit, melyeket szintén a testület állított össze, ez a *bellum denuntiatur*. Majd Jupitert idézi tanúnak²⁰:

*"És ha ezeket az embereket és tárgyakat igazságtalanul és bűnös módon követelem vissza, ne engedd, hogy hazámba valaha is visszatérhessek."*²¹

A városnak ezután harminchárom napja van, hogy döntsenek a követelések kérdésében. Nem volt lehetőség tárgyalásra, Róma csupán két választást engedett: elfogadják vagy elutasítják az összes feltételt. Amennyiben ez utóbbit választották a következő beszéd elmondása után hazatér:

*"Halljad Juppiter, és te is, Janus Quirinus, halljátok valamennyien ti égi, földi és alvilági istenek! Tanúnak idézlek titeket, hogy ez a nép - és megnevezi, hogy melyik - igazságtalan, és nem teljesíti törvényes kötelességét. De ezekről a dolgokról kikérjük majd az öregek tanácsát hazámban, hogy mi módon szerezzünk érvényt jogainknak."*²²

Rómában a királyhoz fordul, aki az Atyáktól kér tanácsot. Ennek neve *senatus censet* volt, és a következőképpen zajlott²³:

*"Ezekről a dolgokról, pörös tárgyokról és panaszokról, amelyekről a Quirisek római népének pater patratusa tárgyalt a régi latin nép pater patratusával és a régi latin emberekkel, amely dolgokat, pörök tárgyát, panaszokat se meg nem adják, se meg nem váltják, holott megadni és megváltani kötelességük volna, mondd - szól ahhoz, kinek véleményét elsőként kikéri -, miként vélekedel?"*²⁴

¹⁸ Stewar Irvin OOST: The fetial law and the outbreak of the Jugurthine war, *The American Journal of Philology* 75/2, 1954, 148.

¹⁹ LIVIUS 1,32. (Kis Ferencné ford.)

²⁰ OOST: i. m. 148.

²¹ LIVIUS 1,32. (Kis Ferencné ford.)

²² LIVIUS 1,32. (Kis Ferencné ford.)

²³ OOST: i. m. 148.

²⁴ LIVIUS 1,32. (Kis Ferencné ford.)

Ehhez a döntéshez egyszerű többség is elegendő volt. Mikor a *senatus cense*t, vagyis a tényleges döntés megszületett, ismét elküldték a *fetialis*okat, akik ezután egy lándzsát vittek a határhoz.²⁵ A lándzsa egyes források szerint égetett hegyű fadárda, mások szerint véres dárda, ismét más fordítás alapján vashegyű dárda volt, Livius *hasta ferrata aut praeusta sanguinea*-ként írta le. A *sanguinea* kifejezés jelentése vérben megszenteltet vagy vérrel színezett jelent, azonban, ha a dárda fa anyagára vonatkozó jelzőként értelmezzük, úgy somfaágként fordítható. Ammianus Marcellinus az előbbi értelmezés alapján írja le a lándzsát, de nem alaptalan azt gondolnunk, hogy kezdetben a lándzsa inkább a második értelmezésnek megfelelően egy hosszú, keményfából készült, hegyes, tűzben edzett bot volt. A *fetiales* lándzsája *hasta impura* volt, tehát az alvilág isteneinek szentelték, ezzel is átadva az ellenséget a pusztítás erőinek.²⁶ Ekkor következik a *bellum indico facioque*, amikor a *fetialis* átdobja a dárdát a határon. A tényleges lándzsadobást megelőző formulára szintén Livius első könyvében találhatunk példát:

*"Mivel a régi latinok népei, és a régi latin emberek, a Quirisek római népe ellen cselekedtek, és mivel a Quirisek római népe háborút rendel el a régi latinok ellen, és a Quirisek római népének senatusa elhatározta, helyeselte és megszavazta a háborút a régi latinok népe ellen, ezért a római nép és én a régi latin népeknek és a régi latin embereknek hadat üzenek, és velük háborút kezdek."*²⁷

Csak ezek után történt meg a tényleges szertartás, vagyis a lándzsadobás. Ahhoz azonban, hogy ez érvényes hadüzenetnek minősüljön legalább három felnőtt tanúra volt szükség.

Azon eskük során, mint amilyet a *rerum repetitorium* során is alkalmaztak, a jóhiszeműsége való eskütétel formulája rendkívül fontos volt. Ez nem jelentett semmiféle konkrét védelmet. Az állam előtti időkben, mikor még a jognak nem alakult ki központosított egységes rendszere, a jóhiszemű eskütétel hasonló kötelező erővel bírt a törvények és a szerződésekéhez. Persze ez nem nyújtott kellő kötelezettséget, mert nem vonatkozott a törzsön kívülállókra, ismeretlenekre és koldusokra.²⁸

A *rerum repetitio* mindamelllett, hogy biztosította a római népet a háború igazságos, és indokolt megkezdéséről, de felelősséget rótt a *fetiales*re és a politikai vezetőkre is. A szertartás ugyanis - vallásos mivolta miatt - szent és sérthetetlen volt, így nem lehetett hamis üggyel indítani. Különösen jogtalannak számított, ha a háborút már a szertartás elől megkezdték. Persze a valóságban ez nem volt ennyire egyszerű. A legtöbbször már a *fetialis*ok elindulása előtt biztos volt a háború. A papok bár hivatalosan függetlenek voltak a politikai vezetőktől, ám az őket megválasztó tisztségviselőkhez sokszor kötötte őket az esküjük vagy a hűségük. Ezáltal a politikai vezetők rejtve ugyan, de behatást gyakoroltak az ő hatalmukat némileg korlátozó testületre.²⁹ A *fetialis*ok meghatározhattak olyan feltételeket, amiket értelmetlen vagy lehetetlen lett volna teljesíteni ezzel elkerülhetlenné téve az összecsapást.³⁰

Például szolgál a *rerum repetitio* alkalmazására, egy az első pun háború utáni időkben megtörtént eset. Karthágó kifejezte igényét Szardínia földjeire, és expedíciót szerveztek a szigetre. Ezt Róma úgy értékelte, mintha saját maga elleni támadás történt volna, így a *fetialis*okat küldte Karthágóba. Követelései a következők voltak: elsőként mondjon le igényéről

²⁵ OOST: i. m. 148.

²⁶ NÓTÁRI: i. m. (2015) 159-161.

²⁷ LIVIUS 1,32. (Kis Ferencné ford)

²⁸ FRANK, Tenney: The import of the fetial institution, *Classical Philology* 7/3, 1912, 337.

²⁹ DINSTEIN: i. m. 65-66.

³⁰ PHILLIPSON: i. m. II. 319-320.

Szardíniára, továbbá 1200 talentumot fizessen Rómának. Erre az esetre is igaz volt, hogy Róma egy egyszerű eldöntendő kérdés elé állította az ellenfelét. Végül az összes követelésnek eleget tettek, ami Róma akkori haderejének köszönhető, hiszen az ultimátum elutasítása azonnal háborúhoz vezetett volna.³¹

Servius magának a lándzsadobó szertartásnak más jelentést is tulajdonít – Varróra utalva, aki szerint a római hadvezérek így jelölték ki az ellenséges határon túli táborhelyüket.³²

A háború indításakor elvégeztek egy másik szertartást is. Mars szentélyébe lépve megmozdították a *hastát* – az istenséget megtestesítő lándzsát – és felszólították, hogy ébredjen – *Mars, vigila*. A monda szerint Mars lándzsája a fia, Romulus tulajdonában volt, akit később Quirinus istenként tisztelték. Azért tulajdonítottak neki ekkora jelentőséget, mert úgy vélték, az állam jóléte a lándzsa épségétől és állapotától függött.³³

Livius könyveiben megemlíti két olyan alkalmat is, amikor a *rerum repetitio* bár elkezdődött, a testület mégsem tudta teljesen lefolytatni. C. Servilius Ahala és L. Papirius Mugillanus *consuli* éveiben Veii csapatai portyáztak bizonyos római területeken. Azonban mikor a papok felkeresték a várost, Veiiiben nem hallgatták meg követeléseiket.³⁴

A másik sikertelen szertartás is Veii nevéhez fűződik. A fegyverszünet lejártával lehetőség nyílt a hadüzenet eljuttatására. A határon azonban a *fetiales*t a város követei fogadták, azzal a kéréssel, hogy a szenátus elé járulhassanak. Veiiit ebben az időben belső viszályok és járványok sújtották, így azt kérték, hogy halasszák el a hadüzenetet, hiszen képtelen lett volna fizetni. A *bellum iustum* pedig nem valósulhatott volna meg ilyen körülmények között így az összecsapást elhalasztották.³⁵

2.2. Evocatio és devotio

A háború során jelentős szerepet kapott az *evocatio* intézménye, amit "kihívásként" lehet fordítani. Ennek során az ellenséges város isteneit meghívták. Ez egyike Róma legősibb szokásának, és titkolt, szent szertartásnak minősült. Az *evocatiót* akkor alkalmazták, amikor nem nyerhettek volna másképpen. Ilyenkor áldozatot mutattak be, majd az isteneket arra kérték, hogy hagyják rettegésben, remény nélkül a népet, hagyják el templomaikat, szentélyeiket, hogy az ellenség kétségbe essen, isteni segítség nélkül pedig elveszenek, és Róma könnyű győzelmet tudjon aratni felettük. Cserébe felajánlották az ellenség földjeit és népét, valamint Róma tiszteletét. Ezt sok esetben az állam feje – király, császár vagy bizonyos esetekben a diktátor – illetve annak hiányában bizonyos tisztségviselők végezték el.³⁶ A varázsige – *certo carmine* –, amivel ezeket az isteneket megszólították a következőképpen hangzott:³⁷

"Akár isten vagy Te, akár istennő, aki népét és városát oltalmad alatt tartod, Téged kérlek, te nagy isten, ki véded ezt a várost és népét: könyörgök hozzád és isteni társaidhoz: hagyjátok el népét és városát, hagyjátok magukra szent helyeit, templomait és városukat és távozzatok el belőle! Népébe és államába ojtsatok félelmet, rettegést, feledést; hozzánk hívotván, jöjjetek Rómába énhozzám és az én népemhez; a mi szent helyeink, templomaink és

³¹ F. W. WALBANK: Roman Declaration of War in the Third and Second Centuries, *Classical Philology* 44, 1949, 15-16.

³² SANTANGELO: i. m. 70-71.

³³ NÓTÁRI Tamás: Római köz- és magánjog, Lectum Kiadó, Szeged, 2011, 393-394.

³⁴ LIVIUS 4,30. (Kis Ferencné ford.)

³⁵ LIVIUS 4,58. (Kis Ferencné ford.)

³⁶ PHILLIPSON: i. m. II. 340-342.

³⁷ TAKÁCS László: A római diplomácia, Akadémia Kiadó, Budapest, 2013, 76-80.

*egész városunk legyen kedvesebb és szeretettebb számotokra; úgy álljatok az én római népemnek és az én katonáimnak élére, hogy azt lássuk, és észrevegyük. Ha így tesztek, fogadom: templomokat és ünnepi játékokat alapítok*³⁸

Az *evocatio*ban fontos szerepet kapott az istenek neve - hiszen ezzel szólították meg őket a *certo carmine* előtt. Róma - rettegve attól, hogy egy háborúban ellene is alkalmazzák az *evocatio*t - eltitkolta isteneinek szertartásos neveit.³⁹

Bár nem a *fetiales* hajtották végre, az *evocatio*hoz szorosan kapcsolódik a *devotio* intézménye, így egy pár szót érdemes ejteni róla. Az *evocatio*val ellentétben - ahol egy meghatározott istenséghez intézték a kérést - a *devotio* személytelen erőkhöz szólt,⁴⁰ és a korábban említett varázsige után került rá sor. Ekkor történt meg az ellenség tényleges elátkozása. Ezt azonban csak *dictatorok* és *imperatorok* adhatták elő:⁴¹

*"Ó Dispater, Veiovis és ti halotti istenek (Manes) - vagy ahogyan nevezni kell benneteket - ti mindannyian töltsétek el az ellenség városát és seregét - azt, amelyre e szavaim mondása közben gondolok - a menekülés vágyával, rettegéssel és ijedelemben; akik a mi légióink és seregük ellen pajzsot, fegyvert emelnek - azt a sereget, azt az ellenséget, azokat az embereket, városukat és földjeiket, e helységek, vidékek, földek és városok lakóit távolítsátok el, a napvilágtól fosszátok meg őket; az ellenséges városokat és földeket - amelyekre e szavaim közben gondolok -: mindezeket és minden lakójukat, minden korú bármely személyt: tekintsétek átkozottnak és néktek feláldozottnak - úgy és oly módon, ahogyan ellenséget csak el lehet átkozni. ...Ha úgy cselekszettek, ahogyan ezt elgondolom, érzem és értelmezem, akkor ezen fogadalom, bárki és bárhol mondta is ki, legyen érvényes e három fekete bárány feláldozása által. Téged szólítalak, Földanya (Tellus), és téged Iuppiter!"*⁴²

*Devotio*t alkalmaztak többek között Karthagó, Korinthos, Fidenae, valamint gall, hispán, afrikai és mór seregek és városok ellen.⁴³

2.3. Deditio

A hadviselésnek ma is vannak bizonyos erkölcsi szabályai, amelyeket nem szabad átlépni. Ilyen a vegyi fegyverek használatának, vagy a hadifoglyokkal szembeni kegyetlen bánásmódnak a tilalma. Az igazságos háború elve a rómaiak számára sem engedte meg a kegyetlen és igazságtalan viselkedést az ellenfelekkel szemben. Erre példa a korábban említett incidens Veiivel.

Ahogy az korábban is említésre került, a *fetiales* az igazságszolgáltatáson belül is közvetítő, szertartásos feladatokat láttak el. Így feladatkörükbe tartozott bizonyos ítéletek végrehajtása is. Erre példa a *deditio*.⁴⁴ Ezen eljárás során a római nép azon tagjai felett ítéleztek, akik a háborúskodás szabályainak valamelyikét megszegték. Amennyiben szükséges volt, úgy kiszolgáltatták őket az ellenségnek, mely büntetésnek több célja is volt. Egyrészt az átadással Róma mentesítette magát a felelősségre vonás alól. A bűnös személy kiszolgáltatása

³⁸ MACROBIUS: Saturnalia 3,9. (Takács László ford.)

³⁹ TAKÁCS: i. m. 76-80.

⁴⁰ NÓTÁRI: i.m. (2015) 159.

⁴¹ TAKÁCS: i. m. 76-80.

⁴² MACROBIUS: Saturnalia 3,9. (Takács László ford.)

⁴³ TAKÁCS: i. m. 76-80.

⁴⁴ BAJÁNHÁZY: i. m. (2012) 21.

ugyanis azt jelentette, hogy ők is éppen úgy elítélik a cselekedetét. A másik funkciója az istenek haragjának, és bosszújának elkerülése volt. Az elítéltet a források szerint megkötözve és ruha nélkül szállították a határhoz átadásra, felajánlva az ellenségnek, hogy törvényei szerint rendelkezzen vele.⁴⁵ A megkötözés a kiadatás szabályosságának feltétele volt.⁴⁶

Az első ismert eset Brutulus Papius esete volt, aki a szamnita háború igaztalan és isteneket sértő megkezdésével vívta ki a nép ítéletét. Az elvesztett háborút a szerződészegésnek és az istenek megsértésének tulajdonították, és mikor megtalálták a felelőst, a *praetorok* úgy ítélték felette, hogy a hadizsákmányokkal és hadifoglyokkal együtt őt is kiszolgáltassák az ellenségnek. A *fetiales* feladata volt mindezek átadása, és bár Brutulus öngyilkosságba menekült a szégyen és a felelősség elől, holttestét így is eljuttatták. Az ellenség csak a foglyokat, és az általa felismert zsákmányt fogadta el.⁴⁷ A *deditio* későbbi Római szabályozása már tartalmazta azt a kikötést is, hogy a szabálysértő személy átadása esetén a sértett fél nem indíthatott *bellum iustumot*.⁴⁸

A későbbi források két esetkörbe sorolhatóak: ezt a büntetést alkalmazták egyrészt a római hadvezérekkel szemben, akik felhatalmazás nélkül kötöttek békét, másrészt azon polgárokkal szemben, akik bántalmazták az ellenséges nép követeit.⁴⁹

Az első csoportba sorolható a caudiumi béke ügye. A békekötés szégyenletessége, és a háború kudarca miatt Sp. Postumius *consult* vonták felelősségre, aki a szenátus beleegyezése és tudta nélkül kötött békét az ellenséggel. A hadvezéreknek nem volt joga erre, csupán fegyverszünetet köthettek.⁵⁰ Postumius viszont ezt az elégtételt maga ajánlotta fel arra hivatkozva, hogy a szamnitaéknak nem jár egyéb elégtétel, csakis ők (ő és társa T. Veturius), ezzel feloldják Rómát a további felelősség alól. Javaslatát a néptribunusok elutasították arra hivatkozva, hogy *consul*i személyükben sérthetetlenek. Postumius erre azt javasolta, hogy tisztségük lejárta után adják ki őket, és az eltelt idő miatt a büntetés súlyosbításaként egy vesszőzést is javasolt a gyűlés előtt. Viszont ugyanígy felelősségre vonta a néptribunusokat, akik hozzájárultak ehhez a szégyenletes békéhez. Végül elfogadták javaslatát, és alávetették magukat a szenátus döntésének, akik kiszolgáltatták őket a szamnitaéknak. Az erre a feladatra megbízott *fetialis* pap, Cornelius Arvina a szamnita gyűlése elé állította őket, majd a kezükbe adta őket. Postumius azonban ebben a pillanatban meglökte a papot, majd arra hivatkozott, hogy mivel ő már szamnita alattvaló, és egy követségbe küldött *fetialist* megsértett, Rómának joga van háborút indítani. A szamnitaéknak nem fogadták el a foglyokat, így ők sértetlenül tértek vissza Rómába.⁵¹

Harmadik esetként megemlíthető a Mancinus *consul* által megkötött numantiai béke. Numantiát több római hadvezér is megpróbálta bevenni, sikertelenül. Mancinus a katonái életét megvédve kötött békét, ezért akarták kiadni az ellenségnek. Numantia azonban nem fogadta el, így Mancinus hazatérhetett.⁵² Ez az eset felvet egy további kérdést is, miszerint Mancinus visszakapta-e római polgárságát azzal, hogy a város nem fogadta el kiadatását. Amikor visszatért, és megjelent a szenátus ülésén, akkor az egyik néptribunus Publius Rutilius elrendelte eltávolítását az ülésről azzal az indoklással, hogy a *deditio* miatt polgárjoga mellett elveszítette szenátusi tagságát is. Mancinus a hátsó küszöb jogát használta fel, vagyis azt a

⁴⁵ SANTANGELO: i. m. 87.

⁴⁶ LIVIUS 9,10. (Muraközy Gyula ford.)

⁴⁷ LIVIUS 8,39. (Muraközy Gyula ford.)

⁴⁸ BAJÁNHÁZY István: A *deditio* két jelentése a római jogban, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica* 38/2. (2020) 18.

⁴⁹ BAJÁNHÁZY: i. m. (2020) 19.

⁵⁰ LIVIUS 9,9. (Muraközy Gyula ford.)

⁵¹ LIVIUS 9,8-11. (Muraközy Gyula ford.)

⁵² LIVIUS: *Periochae* 56,3.

fikciót, hogy ha egy hadifogságba esett római polgár hazatért, akkor jogait automatikusan visszakapja, mintha sosem lett volna hadifogságban. Ennek viszont feltétele volt, hogy a polgár a másik nép hatalma alá kerüljön. Végül ez az érvelés győzött.⁵³

Livius a *pulsare* kifejezést alkalmazza a követek elleni fizikai támadásra.⁵⁴ Rómában korán kialakult a követek szakrális védelmének gyakorlata. Ez vonatkozott egyrészt a *fetialisok*hoz hasonló római követekre és más államok követeire is.⁵⁵

Ezt az ítéletet hozták L. Minucius Myrtilus és L. Manlius⁵⁶ ügyében, akiket karthágói követek bántalmazásával vádoltak Kr. e. 188-ban. Az összes utókorra maradt esetre igaz, hogy az átvételt minden esetben megtagadták, ugyanis ez a büntetés már akkor is kimagaslóan embertelennek számított.⁵⁷

Érdemes megemlíteni Mithridates király küldöttsége római látogatásának esetét, amikor Saturnius megtámadta a követeket. Fennállt az esélye, hogy a *senatus* ezért halálra fogja ítélni, ezért lemondott vagyonáról, egyszerű életre váltott és könyörgött az életéért.⁵⁸ Ebben az esetben azonban nem alkalmazták a *deditiót*, mivel felmentő ítélet született, sőt később ismét megválasztották *tribunus*nak.⁵⁹

Az utókorra maradt még egy feljegyzés, egy hasonló esetről. Kr. e. 266-ban Q. Fabiust és Cn. Apronius ügye sok pontban hasonlít a karthágói üggyhez.⁶⁰ Erről említést tesz Cassius Dio és Ióannész Zónarasz is, és mind a ketten megemlítik Q. Fabiust, mint *senatort*. Valerius Maximus hatodik könyvében is található utalás erre az esetre.⁶¹ Liviusnál is találunk egy részletet, ami a bűnösök kiszolgáltatására utal. Ez az alábbi:⁶²

*" Cum legatos Apolloniatium ad senatum missos quidam iuuenes pulsassent, dediti sunt Apolloniatibus. "*⁶³

Ennek jelentése annyi, hogy a *senatus* néhány fiatalabb tagját azért adták át, mert bántalmazták az apollóniai követeket. Az ítéletet a *senatus* hozta, a személyek átadása itt is a *fetiales* feladata volt.

2.4. Egyéb feladatok

Az eddig elmondottak alapján indokolt lenne azt gondolni, hogy a *fetialisok* feladatai teljesen logikusan épültek fel, azonban szakrális feladatkörük miatt az átlagos római polgárok számára sokkal átláthatatlanabb volt ennél. A *fetialisok* – mint a többi papi tisztség – számos szimbólumot, és szakrálisnak titulált eszközt alkalmaztak. Megszokott volt a véráldozat - melyre a legtöbb esetben egy disznót használtak. Jelentősége volt a fűnek, a késeknek. Ezek a

⁵³ BAJÁNHÁZY: i. m. (2020) 25-28.

⁵⁴ T. R. S. BROUGHTON: Mistreatment of foreign legates and the fetial priests: three roman cases, *Phoenix* 41/1, 1987, 52.

⁵⁵ NÓTÁRI: i. m. (2015) 157.

⁵⁶ LIVIUS 38,42. (Muraközy Gyula ford.)

⁵⁷ LIVIUS 38,32. (Muraközy Gyula ford.)

⁵⁸ Diodórosz Szikulosz 36,15.

⁵⁹ BROUGHTON: i. m. 54-56.

⁶⁰ SANTANGELO: i. m. 77-78.

⁶¹ BROUGHTON: i. m. 50-51.

⁶² BROUGHTON: i. m. 50-51.

⁶³ LIVIUS: Periochae 15.

rituálék leginkább a latin városok között jelentettek kapcsolatot, hiszen hasonló tisztségekkel és szervezetekkel rendelkeztek.

A *fetiales* feladata volt a háború lezárását jelentő szerződések megkötése is – melynek egy fajtáját szintén *deditionak* hívták.⁶⁴ Liviustól maradt ránk az egyik legrészletesebb leírása egy ilyen szakrális szerződéskötésnek. A római és az albai nép közötti háború lezárása során fontos feladat hárult a *fetiales*re. A hosszasan elhúzódó csatározások lezárására a két sereg egyedi megoldást talált. Mind a két fél hadseregében volt egy-egy hasonló korú és erejű hármassiker, így az ő párviadalukkal döntötték el a háború kimenetelét. Ehhez azonban szabályos szerződést kellett kötniük. A szerződést kötő és a szertartást végrehajtó *fetialis* – Marcus Valerius – előbb az uralkodóhoz intézte szavait.⁶⁵

Ebben az esetben az uralkodó ruházta fel őt, mint *fetialist* a hatalommal, hogy szerződést köthessen az albai néppel. Ő jelölte ki a *pater patratus* - Sp. Furiust. A *fetialisok* és a *pater patratus* megnevezése után következett a szertartás, melyhez a *praetortól* kapott szent füvet, kovakövet, áldozatnak pedig egy disznót használtak. Ezután történt az eskü megtétele.⁶⁶

*"Hallgass meg, Juppiter; hallgass meg, Alba népének pater patratusa; hallgass meg te, Alba népe. Mindahhoz, amit azokból a táblákból, vagy viasztáblákról elejétől végig hamis szándék nélkül felolvastak, és amiket itt ma világosan megértettek, azokhoz a törvényekhez a római nép elsőként sohasem lesz hűtlen. Ha akár állami döntés folytán, akár rosszhiszeműségből elsőként válna hűtlenné, akkor azon a napon úgy sújts le, ó, Juppiter, a római népre, mint ahogy ma én sújtok le itt erre a sertésre; a csapás annál súlyosabb legyen, amennyivel te hatalmasabb és erősebb vagy nálam."*⁶⁷

Ezután ütötte le a sertést. A túlvilági bosszú a közös világi hatalom hiányában volt szükséges, egy közös felügyeleti szerv helyett az isteneket bízta meg felügyelettel és ítélezéssel.⁶⁸ A kovakő használatára találhatunk egy másik utalást is Livius munkáiban:

*"Mikor a fetialisokat felszólították, hogy menjenek Africába a békekötés lebonyolítására, az ő követelésükre a következő senatusi határozat született: mindegyikük vigyen magával egy-egy kovakövet s egy-egy szent fücsomót, hogy ha a római praetor felszólítja őket, hogy végezzék el a szerződéskötést, követelhessék a praetortól a szent füvet."*⁶⁹

Az önelátkozó eskü jelentős kötőerőt biztosított, mivel nem volt elég magas szintű bírói fórum arra, hogy a nemzetközi bűncselekményeket pártatlanul elbírálják. Ebben a korban még a *sponsiót* használták, az ünnepélyes esküt, ami a *stipulatio* legősibb formája. Nem a római népet, hanem az ígértevéket kötötte, és nem a másik fél, hanem az istenség felé teljesítették.⁷⁰ Továbbá a szerződés formailag kötött volt, de a tartalmát igény szerint változtathatták.⁷¹

Az ehhez hasonló szerződéskötésekre általában jellemző volt a kérdés-felelet forma, ami a szerződés megerősítésére szolgált. A megbízott *fetialis* kérdést intézett az uralkodóhoz, és csak a kapott válasz után kérte a szerződéshez szükséges eszközöket, például a szent füvet. A király

⁶⁴ BAJÁNHÁZY: i. m. (2020) 7.

⁶⁵ LIVIUS 1,24-25. (Kis Ferencné ford.)

⁶⁶ BAJÁNHÁZY: i. m. (2012) 12-14.

⁶⁷ LIVIUS 1,24. (Kis Ferencné ford.)

⁶⁸ BAJÁNHÁZY: i. m. (2012) 14.

⁶⁹ LIVIUS 30,43. (Muraközy Gyula ford.)

⁷⁰ NÓTÁRI: i. m. (2011) 391-392.

⁷¹ BAJÁNHÁZY: i. m. (2020) 11.

azt a feltételt szabta ki engedélye mellett, hogy a római népnek és neki se származzon hátránya belőle.⁷²

*"Megteszlek - felelte a király - ha ebből se rám, se a Quirisek római népére nem származik hátrány."*⁷³

A *fetiales* szerepet vállaltak a békekötésben is, mely szintén a szerződéskötés fogalma alá esett. Erre példa a karthágói háború után kötött béke. Ehhez egy-egy kovakövet és szent fűcsomót használtak, melynek neve *sagmina* volt.⁷⁴ A béke egyik feltétele itt kétszáz fogoly váltságdíj nélküli átadása. Példaként szolgálhat még a második pun háború befejezését jelentő béke megkötése, Kr. e. 201-ben. Le kell szögeznünk azonban újra, hogy a *fetiales* a szerződések és a béke megkötése során is szakrális feladatokat láttak el, a tényleges politikai és diplomáciai feladatokban kevés szerepet kaptak.⁷⁵

A *fetiales* feladata volt a *noxae deditio*, vagyis a kárt vagy sérülést szenvedett dolog, vagy személy átadása. Ez a gyakorlat fontos szerepet játszott, főleg Róma korábbi időszaiban. Hasonló szerepet játszott, mint a korábban említett háborús bűnösök átadása, vagyis az állam így mentesült a további felelősség alól. Ez a *ne quid ex contagione noxae rematered apud nos*, vagyis a büntudat és az istenek haragjának megelőzése. A *noxae deditio* alkalmazásának azonban két praktikus oka is volt. Egyrészt sokszor része volt a jogi követeléseknek, hogy a sérülteket és a sérült dolgokat adják át az ellenfelüknek. Másrészt az átadás segített a fertőzések elkerülésében.⁷⁶

A szerződések szentnek és sérthetetlennek minősültek Rómában, így azok megszegése az egyik legsúlyenteljesebb bűnnek számított. Cicero egyik művében a karthágóiakra a "szerződések megszegői" jelzőt, mint sértést használta. A *ius in bello* – a háború során tanúsítandó magatartás az ártatlanok védelmét, a kegyetlenkedések tilalmát is magába foglalja.⁷⁷

A *fetiales* nem csupán a rituálék véghezvitelét végezték, de konzultációs feladatokat is elláttak. Csak úgy, mint a többi papi testület ők is átlátták a hatáskörükbe tartozó területet. Sok történész nagyobb jelentőséget is tulajdonít nekik az igazságszolgáltatási feladatok mellett, amelyek főként a már korábban említett háborús bűnösök felelősségre vonásában merültek ki.

3. A *fetiales* szerepe a köztársaság végén

Róma terjeszkedésével a *fetiales* egyre jobban a háttérbe szorultak. Ehhez hozzá járult az a tény is, hogy a vallás hanyatlásával a római papok már egyre kevésbé tartoztak a *cursus honorum*hoz, a tisztségekhez. Ennek ellenére több írásos emlék tanúskodik arról, hogy a testület továbbra is aktív maradt, Claudius idejében említik például még a *pater patratus* tisztségét. Ennek ellenére a negyedik századra jelentőségét teljesen elveszítette, és már csak árnyéka volt önmagának. A vallás háttérbe szorulásával a *fetiales* is arra a sorsra jutottak, mint a legtöbb régi római hagyomány, feledésbe merültek.⁷⁸

⁷² ZLINSZKY János: *Ius publicum - Római közjog*, Osiris-Századvég 1994.101.

⁷³ LIVIUS 1,24. (Kis Ferencné ford.)

⁷⁴ NÓTÁRI: i. m. (2015) 158.

⁷⁵ LIVIUS 30,43. (Muraközy Gyula ford.)

⁷⁶ PHILLIPSON: i. m. II. 334.

⁷⁷ G. A. HARRER: Cicero on Peace and War, *The Classical Journal* 14/1, 1918, 29-30.

⁷⁸ PHILLIPSON: i. m. II. 345-348.